

Illyés Gyula és Gulyás Pál barátsága

Gulyás Klára és Illyés Mária feldolgozta, s több folytatásban a *Hite*ben publikálta apáik levelezését, amely a két költő barátságának legfőbb szellemi és tárgyi bizonyítéka, hiszen személyesen kétszer-háromszor ha találkoztak az életben.¹ E barátság tartalmát, feszültségektől sem mentes érzelmi hullámzásait jobbra e dokumentációra alapozva rajzoljuk meg, de merítünk egyéb, jelentős forrásokból is.

Gulyás 1932. február 6-án Babits Mihálynak írott levelében mintegy mellékesen jelezte, hogy szívesen írna Nadányi Zoltán *Ezüstkert* című kötetéről, s mivel Illyés megküldte neki a *Három öreg* című elbeszélő költeményét, azt is méltatná.² Márciusban megerősítette – összevetve a *Három öreggel* –, szeretne írni az *Iffúság* című költeményéről is, amelyben őszinte szívvel gyönyörködött, „rámutatva egy jellegzetes villanásra (amely már évek óta feltűnt a költő egén), egy aranyfényre s a keverés gyönyörű arányára”.³ Az *Iffúságról* írott kritikáját eredetileg a *Napkeletnek* szánta, de a folyóirat (valószínűleg a költemény 1919-es témája miatt) nem fogadta, visszaküldte *Az ablakos* című versével együtt. (Az utóbbit „rossz rímelés miatt.”) A költő a visszautasított kritikát ajánlotta és küldte el a *Nyugatnak*, „ahova mindig tendált”, de ahol mostohán bántak a verseivel. Illyésnek nyilván némi fejtörést okozott, hogy költőtársa a róla szóló kritika útjának egyengetésére éppen őt kérte. De a *Nyugat* sem vállalta az írást. Gulyás kíváncsi volt, mi Németh László véleménye Illyés két elbeszélő költeményéről, s egy kicsit befolyásolni próbálta barátját: „ki fogsz te még ’ábrándulni’ abból a ’heroizmusból’, amit az új nemzedéknek tulajdonítottál”.⁴ De Németh válasz nélkül hagyta a kérdést. Az Illyés-művekkel foglalkozó dolgozat végül a debreceni egyetemisták lapjában jelent meg.⁵ Gulyás a *Három öregből* kipécézett négy feltűnően költőietlen, prózai sort: „Olyan nevetségesen egyszerű a forma, hogy már szinte nem is forma.” De hozzátette: a költő egy csipetnyi aranyfényt morzsol szét ujjai között, és behintí „a tapadós paraszti anyagba”. Az *Iffúságot* viszont „a keverés diadalának” nevezte, „anyag és éter”, azaz tartalom és forma egyensúlyát itt rendben találta. Ám a négyrészes kritikát egy utóbb hozzáillesztett rövidke ötödik fejezettel zárta. „Mostani lelkiállapotomban – írja – (a jó ízek fenntartásával) kissé idegen és megalkuvó ez a hajlongó ’lezserség’, kissé kényelmes és jól gyümölcsöző ez a ’fényes mosoly’ – kissé demagóg és művészileg indokolatlan a dózsagyörgyi utóhang (*Három öreg*), kissé ’szentimentális’ a kis parasztlány-história.” A végső ítéletét az időre bízta, ezért adta az írás alcíméül: *Első változat*. Mivel a *Nyugat* sem közölte a kritikát, Gulyás nyersebbre vette a hangot, mert igazából nem tetszett neki a két poéma. (Ezzel nem állt egyedül a kortársak között!) Ezt igazolja a még áprilisban Babitsnak írott levele is, amelyben – védekezve a verseiről ejtett szigorú bíráló megjegyzések ellen – annak a meggyőződésének adott hangot, hogy makulátlan vers nincs. „Illyés Gyula ’Három öreg’-je nem gombostűhegyezhető-e ki számtalan részletében, ha elfordítjuk tekintetünket attól az eszményi oromtól, ahonnan ’zenei kompozícióvá’ finomul?”⁶

Közben újlag Illyés közbenjárását kérte, hogy versei „a nyilvánosság ellenőrzése alá kerüljenek”. Illyés válaszában „bujkáló szellemisség”-nek nevezte Gulyás stílusát, s megnyugtatta, neki *Az ablakos* tetszik, s minden kritikai észrevételtől függetlenül alkotásra biztatta debreceni barátját. A folytatásban – a Gulyás számára esedékes, rég várt Babits levél megér-

kezése után – esztétikai-poétikai diskurzust folytattak, alkalmi verseket is váltottak. Ebből az derül ki, hogy a költészetről vallott felfogásuk többnyire megegyezett. Hozzáteesszük, Gulyás egyenrangú szellemi partnernek bizonyult akárcsak a Németh Lászlóval folytatott levelezésben. E diskurzusban többször előfordult Illyés neve, s mi tagadás, Gulyás részéről leginkább hűvös távolságtartással. „Illyés? – teszi fel a kérdést mintegy magának – Értékesebb (ti. mint Erdélyi József. B. E.), de okosságában van valami ’félremosolygás’, Józsi legalább, ha zuhan, hát hasra zuhan. Az okosság célszerű, de nagy baj, ha *szerkezetre* megy;”⁷ Vagyis meggyőződése szerint Illyés okossága nem érdek nélküli okosság. Másutt: „Illyés? Ért a tálláshoz, a füst megfoghatatlanul kacskaringózik, de igényét ügyesen védi, s igazságot is mond.”⁸ A füst hasonlat (vagy metafora) Németh László találmánya, az *Ember és szerepben* ő jellemzi vele Illyés egyéniségét. Gulyás erre játszik rá.

Illyésnek a *Nyugatban* napvilágot látott *Pusztulás* című cikke felvillanyozta az olykor desperált debreceni költőt, továbbá reménnyel töltötte el, hogy barátja segédszerkesztő lett a folyóiratnál. Erre az időre esnek a *Válasz* című folyóirattal kapcsolatos tervezetések Gulyást az erre való készülődés is aktivizálta, Illyést minden áron be akarta vonni a szerkesztésbe, főmunkatársi pozíciót szánt neki, amit Illyés – Németh László közbenjárására – el is vállalt. De a levelezés első folyama még 1934-ben megszakadt, s csak 1937-ben folytatódott.

Mi volt (mik voltak) a szünet kiváltó oka(i), pontosan nem tudjuk. Lisztóczy László szerint az, hogy Gulyás időközben szakított Babitscsal.⁹ Ám ez nem dokumentálható bizonyosan. Tény viszont, hogy Gulyás 1935-ben a *Válaszban* megjelentette *Küküllőböz, a mosolygó poétához* című satíráját, melyben igazságtalanul, kíméletlenül eltorzítva karikírozta Illyés jellemét:

*Hallom, Küküllő, ügyes vagy
Két kezed mindenre rácsap.
Fúvod a szót, mint a pibét,
de amit megmarkolsz, tiéd.
Benned meglöved a vas
s mosolyod bankót ragaszt,
Ébrenalva mosolyogsz,
játszi tiúndér mosolyod,
de alatta zúg az ördög
hozza trónján Dózsa Györgyöt.
Félarcod álomország
félarcod Oroszország
[...]
Ódon vagy s forradalmár
poéta vagy és kalmár.
[...]
Kérlek, szabadíts ki innét,
börtönömből kopogok!
Add kölcsönbe csak egy napra
egy elhasznált mosolyod!*

Domokos Mátyás emlékeztet rá, hogy Illyés köré már a harmincas évektől kezdtek szőni „a talányosság fátylát”.¹⁰ Még baráti körében is célozhattak „kétkulacosságára”, amiről ő is tudott. Gulyás a Budapestről szerteszivárgó pletykákból, irigykedő torzításokból szerezte értesüléseit – hiszen személyes tapasztalatai nem lehettek –, és alakította ki Illyés-képét. E gúnyképe szemléletét részben Németh László szelleme táplálta, a satíra szóhasználata he-

[*Műhely*]

lyenként a *Magyarság és Európa* című könyvének Illyésre vonatkozó kifejezéseiből merít.¹¹ Illyés és Németh László kapcsolatát a másik tehetségében való meggyőződés és a nem szűnő várakozás élte, végső soron barátságról beszélhetünk, de akadtak periódusok, amikor – Németh részéről – fenntartások is megfogalmazódtak. Németh felfedező kritikája szerint a még jószert ismeretlen Illyést akár a nemzedéki vezér szerepére is alkalmasnak látta, de nem titkolta, hogy időnként nem tudja értelmezni „szellemi szintézist, egyensúlyt és hidat teremteni képes hajlandóságát” és alkata rejtélyességét, kettősségét.¹² Németh azonban a baráti, szellemi együttműködés perspektíváját sohasem adta fel, mint Gulyás, akinek maró szatírját már a galamblelkű Illyés is megelévelte, akárcsak *A tervehalmozót* (amely azonban sokkal hitelesebb, realisabb gúnykép!) Németh László. Ő is megszakította „az Alföld árkába vetett” barátságát a kapcsolatot. Az érdekeltek a két szatírára eltérően emlékeztek, Illyés ezt jegyezte fel *Naplójában*: „Lőrinc elmondja beszélgetését N. Lászlóval. Ellene szerkesztettem a Választ, beadtam Gulyás rossz verseit. (Az egyik engem támad. Mindkettőt Németh mutatta, előre is beharangozta nevetve, hogy kikészítettek bennünket. Dicsérte őket, én úgy egyeztem bele a közlésbe). [...] 'Én nem adtam volna le – de az övé volt a lap, ő mondta nekem, ha nem adom le, bizonyosan ezért kap idegbajnt.'”¹³ A szatíra különösen azért számít mélyütésnek, mert korábban a még barátságos, bizalmas légkörben váltott levelekben egyetértettek abban, hogy Illyés „bolsevizmusa”, amelyet egyes költőtársak sem átalítottak hangoztatni, alantas vád. Mindezek ellenére Illyés 1937 szeptemberében „szeretettel” dedikálva megküldte *Rend a romokban* című verseskötetét Debrecenbe.

Gulyás némi etikai habozás után („egy 'szeretettel' dedikációra nem illetlenség-e 'kritikával' válaszolni?”), szeptember 29-én érdes hangú, egy verssel és rigmusokkal megspékelt levélben válaszolt, saját szóhasználatával „piszkálódott”, kereste a „támadási felületeket”, s végső ítéletként túl könnyűnek találta a kötet verseit, s ezt helyenként sértő módon juttatta költőtársa tudomására. Szerinte Illyés az „egyensúly művésze”, a verseiben van valami „bogyakemence-szerű”, „bogyahő”, vagyis a versek „kerekek, körültagogathatók, jól alapozottak”. De azonnal hozzát teszi, állítva, majd kérdezve: „puffadtság ez?” Végül arra a következtetésre jut, hogy a kötetben „az irodalomkízüli irodalmiságnak minden jó feltétele megtalálható”. És így tovább. A levél egyébként tele van heveny nyílt és rejtett személyes sérelmekkel, ami bizonyára közrejátszott a hangnem megválasztásában. Minderről beszámolt az időközben megbékélt Németh Lászlónak is. „Apropó Illyés! Elküldte dedikálva a kötetét: Rend a romokban. Nekiültem azonmód. Vonzott a szabad délután és a szép tipográfia. A versek is tetszettek. De bántott a túlságos egyensúlyuk. Másnap kivágtam öt oldalt levél alakban, kritikaféle, itt vers, ott próza. Így köszöntem meg a kötetet. Az első epigramm ez volt: *Egy új verseskötetre. Ő ha repül is, lent lapul. / Több az egyensúly, mint a súly. A kritika óta nem kaptam választ. Még egy lapot megeresztettem. Ez meg a Válaszban megjelent Fodor-féle Rend a romokban-kritikával van összefüggésben. A lev.lapra ismét nem kaptam választ. [...]*”¹⁴ Sajnos, Németh László ekkor sem próbálta eloszlatni vagy legalább csillapítani Gulyásnak másodkézből szerzett mendemondákon alapuló Illyés-ellenes meggyőződését, sőt válaszával inkább szította az indulat lángját: „...ő (ti. Illyés. B. E.) már-már Baumgarten-kurátor (Babitsnak mégis rákja van), s esszék gőziben akar fürdőzni ezután”. Hajlékonynak és kegyetlennek nevezte Illyést, s örült, hogy rajta még „elődje követte el a Literaturmordot...”¹⁵ De egy hét múlva már Illyés szép versét dicsérte, mely *Az Estben* jelent meg. Gulyás válasza: „Tényleg szép, de valahogy túl féderes. Minden sora süpped-emelkedik, a lebegés szinte szédít, mint a ringlispál. Az irigység szól belőlem? Lehet. Nem védem magamat. Szép. 'A szemeim sora’.”¹⁶

A barátság és a levelezés közben két esztendőre ismét megszakadt. Eközben egy tanári diplomával rendelkező székely ÁDOB-os levéltári tisztviselő egy debreceni lapból kihalászta a 21 éves Gulyásnak a Tanácsköztársaságot üdvözlő versét, és a költő inasiskolai állására tör-

ve – bolsevizmussal vádolta meg. A felzaklatott költő az ügyet némileg bagatellizálva számolt be Németh Lászlónak a szégyenteljes eseményről (mely Oláh Gábor közbenjárására jutott nyugópontra), s maliciózan írta: „Eddig Istenekkel harcoltam: Babits, Illyés, Németh... Most patkányok marnak belém.”¹⁷ Mindazonáltal Babits- és Illyés-ellenszenvének bizalmas formában újabb és újabb kifejezést adott. Babitsot ugyan zseniális stilsztának aposztrofálta, de diktátornak. „Kik boldogultak körülötte? Az Illyés-jellemek.”¹⁸ 1940 januárjában Babits Mihálynak fogalmazott egy levelet abból az alkalomból, hogy véletlenül „irodalmi bigámiát” követett el: a *Nyugatban* és a *Kelet Népeben* is megjelent a *Kalevala kórusa* című költeménye. A végül el nem küldött levélben rendkívül elvont, kódolhatatlan stílusban áttekintette Babitshoz fűződő viszonyát, megfogalmazta Babits-vízióját, sajnálva, hogy Babitsot kisajátították az Európa-járók, akik csak a hatalmas „kultúrböröndjeiken” lévő vignettákkal és szállodacédulákkal dicsekedhetnek. Közben a fogalmazás hangneme egyre hevesebb, végül fortissimóba csap, midőn arra emlékezik, hogy Babits beleszólt az ő Joó Tiborral folytatott vitájába. „Kérdezze meg Babits Mihály, Dante idevezetője, szerkesztő társát, Illyés Gyulát, hová tette azt a levelet, amelyet Önhöz is intéztem rajta át? *Rend a romokban*: elküldte nekem, s én válaszoltam, ahogy *őrült bitem* diktálta az Esztétika szent törvényei szerint. Hová lett az a levél? Miért nem került a *Nyugatba*? Azt a levelet vissza-követelem. – a *Nyugatba* velem!”¹⁹

Ám Illyés a bántáson ismét túltette magát! 1940 júniusában kísérőlevél nélkül, „szeretettel” dedikálva megküldte *Öszgyűjtött verseit*, ami jelzi, hogy ellentéteik ellenére értékes embernek és költőnek (?) tartotta Gulyást, aki érezte, hogy most valamivel indokolnia kell azt a „kritikát”. Illyést a Goethe-sorstípusba tartozónak vélte-sorolta. „Talán a köztünk meredő sorstávolság diktálta ama néhai költői episztolám a *Rend a romokban* mellett és ellenében.” Aztán egy személyes élményt, a hajdúhadházi boros legények „kapkodó gesztusait” emeli példázattá, s vonatkoztatja magára, elismerve, hogy annak idején túlmént a társadalmi illem határán, és bocsánatot kér. De a személyes hibát máris mentegezni próbálja: az irodalompolitikát okolja, hogy elválasztotta őket egymástól. Pedig szívesen látná Illyést is abban az újra kirajzolódott körben, amelynek Németh László a középpontja, hiszen lényegileg ő is oda tartozik. „Mondd, mit érnek az alkalmi esszé-barátok?” – teszi hozzá.

A mai olvasó ez utóbbi mondat élet már nem érzékeli, talán nem is érti, de Illyés „lapos nyilazás”-nak vette, és haragra gerjedt. Nincs kedve – mondja – megütközni azzal a „kódármádiával”, amit Gulyás gyártott róla magának, de kéri, az illemre hivatkozva, hogy udvarias gesztusra inkább ne válaszoljon, ha csak becsületbe vágó megjegyzések telnek tőle. Sértőnek tartja és visszautasítja „a Gellért-hegyen”, a „goethei sorsban” az „Egyensúly” kifejezések használatát, mert ezek a számítás és ügyeskedés szinonimái. Ez felelőtlen pletyka és nem „őszinte szó” – fogalmazta keményen –, mint aminek Gulyás a szurkálódásait beállítja. De empátiájára jellemző – amelynek birtokában felmérte, hogy a debreceni költőtárs ingerültségét méltatlan mellőzöttsége és elesettsége táplálja – hogy egy év múlva a Babits-emlékkönyv szerzőtársának hívja. Németh ez időben is ironikusan ad hírt Illyésről: „Illyés Gyuszi nem lett kurátor (mint Móricz mondja, tovább pelenkázza az öregeket), ellenben békeangyal. Babits-emlékkönyvet szerkeszt, bizonyára kért tőled is. Babits emléke körül akarja összebékíteni az irodalmat. A tárgy jól van választva, hisz vele csaknem minden számottevő író rossz viszonyban volt.”²⁰

Illyés baráti gesztusából újabb félreértés származott, ami most már tragikomikusnak mondható! Gulyás ugyanis a terjedelmes Edda-tanulmányát küldte el, s levelének utóiratában jelezte, hogy készít egy tanulmányt *Isten békéje a magyar irodalom felett* címmel, s Németh Lászlóval és Illyéssel szeretne találkozni Budapesten, mert „egyenes vonalat akar húzni a problémákhoz”. Illyés nagy élvezettel olvasta az írást, de nem használhatta, mert az emlékkönyvbe csak Babitsról szóló tanulmányokat terveztek. Szívesen vállalja azonban a terve-

[*Műhely*]

zett találkozást (ami ekkor nem jött létre. B. E.). Gulyás pótlólag megküldte *Babits Mibálynak* című versét, amely 1928-ban már megjelent a *Nyugatban*. A vers azonban későn érkezett, az emlékkönyv időközben megjelent. Illyés válaszában, nyilván kárpótlásul, verseket kért a *Magyar Csillagba*.

Az „elhagyott árnyék Csokonai gúlája tövében” – Gulyás nevezi így magát – 1941. október 1-jén „Sziget-Debrecen”-ből keletkezett terjedelmes válaszában, a hívó szótól megmámorosodva egész ajánlólistát állított össze kész vagy tervezett írásaiból, köztük verseket is. A levél hű tükrözteti Gulyás alkotói helyzetének, lelki szerkezetének, szellemi orientációjának, egyszersmind érdes természetének, konok, már-már monomániásan féltve őrzött szuverenitásának. Az *Árkádia-Debrecen üzenetei* című esszével ugyanis tisztázta magatartását a *Magyar Csillaghoz*, amit a Babits-hoz írott vers egy sorának idézésével még érthetőbben fejez ki: *nem hajlandó meghajolni*. Voltaképpen feltételeket szabott a szerkesztőnek. Az együttműködési kísérlet azonban, immár harmadik vagy negyedik próbálkozásra, ismét léket kapott. Illyésnek csak a *Tékozló* című hosszú-vers tetszik, de azt nem közölheti, mert egyszer már megjelent, a Dante-tanulmány „nagyon is előadás”, az Isten békéje „helyenként túl tömör, helyenként túl híg”, „a Schiller-vers sem tetszik különösebben, de munka” – azt magánál tartja. Ám őszintén, keményen, általánosságban is megfogalmazza tapasztalatait Gulyás stílusáról. Azt tanácsolja, hogy világosabban, szerényebben és ne egyénieskedve fogalmazzon. Németh Lászlónak pedig így jellemzi Gulyás stíljét: „...amit írt, az nekem nagyrészt madárbeszéd”.

Mivel Gulyás minden kritikát személyes megtámadásnak fogott fel, ezúttal is felháborodva készült a válaszra. Eleve „gyanúsna”, „alibinek” találta Illyés szívélyes gesztusát, s elszánta magát a végleges búcsúra. A befejező mondat különösen bántó: „Gyula Barátom, miért nem mégy el m. k. ítéletvégrehajtonak?” De szerencsére lehiggadt, s a levelet nem küldte el. Ha postázza, valószínűleg végleg eljuttassa Illyés jóindulatát, és becsapta volna maga előtt a *Magyar Csillag* ajtaját. Elküldött leveleiben továbbra is a *Magyar Csillaghoz* való tétova kötődése, az Illyés által kifogásolt németes stílusának mentegése a téma, sokszor az öngúny hangján. Végül a személyes találkozás (amelyre 1941. november 21-e és 25-e között (?) került sor Budapesten, a Philadelphia kávéházban), úgy tűnik, a nagy görcsöt feloldotta benne. A találkozón valamilyen formában szóba kerülhetett az *őrültség* (ti. Gulyás őrültsége), mert a következő levelekben önironikusan újra és újra eljátszadzik a szóval. „Filadelfiai diagnózisnak” nevezi „agya abnormáját”, melyet már nem bír eltitkolni. „Őrültség nekünk egymás ellen gyanakodnunk...” – jelzi az egyik tanulságot. S ennek fényében hajlana az együttműködésre, ugyanakkor – saját szóhasználata szerint is – levele ismét eksztázisban fogant, sietve, óra közi szünetben. *Őrült vagyok* címmel verset, rigmust (?) is akart írni, barátjának ajánlva, de már nem maradt rá ideje, megszólalt a csengő. Illyés kissé késve (mert kórházban feküdt) már csak a sürgető levélre válaszolt. Három verset tartott meg közlésre, a többi nem tetszett neki. Gulyás mindent elkövetett, hogy elfojtsa indulatait: „Általában olyan harmónia leng a lelkemben a Filadelfia óta, hogy még akkor sem fogok tovább ’őrült’ szerepet játszani, ha százan bizonyítják. Legfeljebb a ’szent őrültséget’ vállalom.”²¹ Indulatok nélkül kérte a következő levélben is az időközben napvilágot látott *Biharbojt* című versének helyreigazítását, a *Barát* című vers is békítő szándékú. Illyés ugyanis, nem tudván, hogy Biharbojt és Biharrojt két különböző község, nem értette meg a versben a szójátékot, ez utóbbi földrajzi nevet sajtóhibának gondolta, és önkényesen Biharbojtra változtatta, így a költemény értelmetlenné vált. Illyés egy kis rigmust szerkesztve vállalta a felelősséget, de helyreigazítást nem közölt.

(Közben nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az 1950-es években antiszemitizmussal vádolt Gulyás Pál két zsidó barátját, Kerényi Károlyt és Nagy Andrást ajánlja Illyés figyelmébe.)

Kettőjük barátságának és együttműködésének legtermékenyebb éve 1942 volt. Illyés felismerte, hogy a „formasiklató” és „madárnnyelven” fogalmazó debreceni költő – Németh

László legjobb barátja – minden emberi és művészi szabálytalansága ellenére értékes alkotó, s a *Magyar Csillag* szerkesztőjeként jóvá akart tenni valamit abból a méltatlan bánásmódból, amelyben a *Nyugat* és személyesen Babits a „magány-abroncsban” vergődő vidéki költőt részesítette. Bár ekkor is visszautasított egy-két verset, tanulmányt, és többször figyelmeztette debreceni társát, hogy érthetően, „metafizikai távlatok” nélkül fogalmazzon, ám dicsérni valót is talált küldeményei között, s aggódva figyelte egészségi állapotát. Főleg az Oláh Gáborról írt cikkét méltatta. Ebben az évben Gulyás több kis alkalmi versben fejezte ki békülékenységet, és kért engesztelést a sokszor megbántott Illyéstől (*A bús csillag, Fogadás, Tiszántúl és Dunántúl*).²² Rövidsége ellenére megrázó szöveg a *Fogadás*, alcíme szerint *Illyés Gyulának, a havas pusztán, új esztendőben*:

*Bocsánat a tegnapiért s máért,
sok bolond szó forgatagáért!
A holnapom már többet ér,
görgeti az ördögsekér.*

A debreceni költő 1944 januárjában 6000 pengős Baumgarten-díjat kapott. Biztosra vette, hogy Illyés keze van a dologban, amire egy interjúban világosan utalt: „Tegnapelőtt megírtam Illyésnek, köszönje meg a nevemben. Voltaképp vissza kellene utasítanom, hiszen negyvennégy éven túl – egy kissé anakronizmus.”²³ Levelezésük tanúsága szerint 1944 februárjáig álltak kapcsolatban, nemsokára jött a német megszállás, a *Magyar Csillag* betiltása, Illyés pokoljárása, májusban Gulyás Pál halála.

Illyés Gyula (néhány magántermészetű rigmust nem számítva) nem írt és nem dedikált verset Gulyás Pálnak címezve, de nem felejtette el. 1973-ban a Simon Istvánnal folytatott beszélgetés során Gulyást is a méltatlanul elfelejtett írók között említette. Posztumusz kötetében (*A Semmi közelít*) olvasható az *Őrbelyek* című költemény, mely kétségtelenül Gulyás Pált állítja az emlékezés homlokterébe:

*Költők, nem is fiatalok már,
vidéken élők, ti, akik a fenti
körök harsány pletykáiról se tudtok
[...]
és Csokonai még az őstők
s Kalevalát fejtegetitek
akadémiai szinten.
Az öröklétben, ebben
a szerény mienkben, ti, szellemi
fönnmaradásunk pilács fényei
s őrbelyei, ti,
vak csillag-zúgaitok (bár
fényjelet egymásnak se vetnek)
lesznek még tündökletesebbek
[...]*

Noha Illyés Mária és Gulyás Klára a levelezés bevezető szövegében jelzi, „volt félreértés és feszültség is a két költő között, de a rokonszenv és a munka egész ismeretségük folyamán összekapcsolta őket”. A munka igen, de mint a dokumentumokból kiténik, fenntartás nélküli rokonszenvről, mely Gulyás részéről sok év után kiküzdött katarzis eredménye, csak az 1940-es évektől lehet beszélni, mindaddig meg-megújuló ellenérzéseket táplált Illyés Gyula

[*Műhely*]

iránt. A mind elismertebb és akaratán kívül „számadóvá”, azaz irodalmi vezérré avanszált Illyés emberségére jellemző, hogy a sértegetések ellenére is kitartott debreceni költőtársa mellett!

J E G Y Z E T E K

- 1 „...*ha a szándék és a lélek elegendő...*” Gulyás Pál és Illyés Gyula levelezése. *Hitel*, 1997/11; 12, ill.. 1998, 1; 2; 3. szám. A tények e közleményekre alapozódnak, a jelöletlen idézetek is onnan valók.
- 2 Levele Babits Mihályhoz. Debr. 1932. febr. 6. OSzK Fond III/ 524/12.
- 3 Levele Babits Mihályhoz. Debr. 1932. márc. 4. OSzK Fond III/524/13.
- 4 Gulyás Klára – Merva Mária: *Egy barátság levelekben. Gulyás Pál és Németh László levelezése*. Bp., 1990, 17. A továbbiakban: *Egy barátság levelekben*.
- 5 Illyés Gyula fényei. Három öreg. Ifjúság. (Első változat.) *Seregszemle*, 1932. aug. 20. 1. évf., 2. sz., 14.
- 6 Levele Babits Mihályhoz. 1932. ápr. 21. PIM V. 4324/2/1–3.
- 7 *Egy barátság levelekben*, 34.
- 8 I. m., 123.
- 9 A költő és barátai. Jegyzetek Gulyás Pál verséhez. *Alföld*, 1984/12, 44.
- 10 Életmű mérlegen, 1972. In *Esszék, tanulmányok Illyés Gyuláról*. Bp., 1998, 144.
- 11 „hajlékony természet”; „figyel Párisra és figyel Oroszországra”; „Rugalmas forradalmár”; „mindig résen a szeme” stb.
- 12 Monostori Imre: Illyés Gyula és Németh László. In *Költő, felelj!* Bp., 1993, 170.
- 13 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1929–1945*. Bp., 1986, 95–96.
- 14 *Egy barátság levelekben*, 130.
- 15 I. m., 134.
- 16 I. m., 138.
- 17 I. m., 161.
- 18 I. m., 220.
- 19 Levele Babits Mihálynak. 1940. jan. 16. Másolata a Debreceni Irodalmi Múzeumban: Babits–Gulyás levelezés.
- 20 *Egy barátság levelekben*, 281.
- 21 Oláh Gábor egyébként szeretetteljes jellemrajzában ugyancsak örültnek nevezi Gulyást. „Másik barátom Gulyás Pál, 47 kilós lírai költő. Ez legalább örült, ha már költő.” Lakner Lajos szerk.: Oláh Gábor: *Naplók*. Debr., 2002, 598.
- 22 Közli Lisztóczy László: *Alföld. i. b. 45*.
- 23 Két debreceni író a Baumgarten-díj jutalmazottjai között. *Debreczen*, 1944. jan. 18., 4. (A 8000 pengős fődíjat Szabó Lőrinc kapta.)

BAKÓ ENDRE (1938) dolgozott tanárként, népművelőként, újságíróként. 1990–1994 között a *Hajdú-Bihar megyei Napló* főszerkesztője, korábban az *Alföld* című folyóirat rovatvezetője volt. Utóbbi kötete: *Rejtett vízjelek* (tanulmányok, 2008).